

Bir Neşrin Mâverâsı: Taharrîden Tespite, Yazımdan Yayıma Hüseyin Avni Arapkirî'nin Hadis Tarihi Ders Notları: *Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*

The Background Of A Book: Seeking, Finding, Writing and Publishing Hüseyin 'Avnî' Arapkirî's *Bugyatu al-Hasîs fî Târîhi Ilm al-Hadîth*

Nilüfer Kalkan Yorulmaz¹

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Nilüfer Kalkan Yorulmaz (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: niluferyorulmaz@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-6191-8072

Başvuru/Submitted: 16.03.2022 • Kabul/Accepted: 23.03.2022

Atıf/Citation: Kalkan Yorulmaz, Nilüfer. Bir Neşrin Mâverâsı: Taharrîden Tespite, Yazımdan Yayıma Hüseyin Avni Arapkirî'nin Hadis Tarihi Ders Notları: Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 12/1, (Mart 2022): 519-529.
<https://doi.org/10.26650/iuitd.2022.1088596>

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hadis Tarihi, Dârülfünûn, Hüseyin Avni Arapkirî, *Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*

Keywords: Hadith, History of Hadith, Dâr al-Funûn, Hüseyin 'Avnî' Arapkirî, *Bugyatu al-Hasîs fî Târîhi Ilm al-Hadîth*

Elinizdeki yazı, Hüseyin Avni Arapkirî'nin *Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*¹ isimli eserinin Aralık 2021 tarihinde yayımlanan neşrinin kisve-i tab'a bürünme hikayesini ağırlıklı olarak akademik bir üslupla anlatmayı hedeflemektedir. 1861²-1954³ yıllarında arasında

- 1 Bu eser Cumhuriyet'in ilk dönemi olan 1926-1933 yılları arasındaki hadis anlayışının tespiti ve hadis tarihi alanında kayıp bir halkanın ortaya çıkarılması açısından oldukça önemlidir.
- 2 Müellifin doğum tarihi ile ilgili 1864 bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır. Ancak mezar taşına 1861 yazıldığı için çalışmamızda bu tarih tercih edilmiştir.
- 3 1954 yılında İstanbul'da vefat eden Hüseyin Avni Karamehmetoğlu'nun kabri Edirnekapı Şehitliği'nde Türk-İrmeni Mezarlığı yolu 15 ada 4 parselde yer almaktadır.

yazmış aslen Malatya/Arapkirli olan Hüseyin Avni'nin bu eseri, 1926-1933 yılları arasında⁴ İstanbul Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesi Hadis Tarihi⁵ derslerinde müellifi tarafından işlenen ders notlarından oluşmaktadır. Özellikle alana yeni giren veya alanda olmakla birlikte yazma eser çalışmalarına yeni başlayacaklara hem bir eser neşri ortaya çıkana kadar geçmeleri gereken merhaleleri göstermek hem de karşılaşılabilecekleri muhtemel problemlere işaret etmek gayesiyle bu yazı yayıma hazırlanmıştır. Dolayısıyla çalışmamızda yazarın hayatı⁶, eserin muhtevâsı⁷, literatürdeki yeri⁸, kaynakları⁹, metin analizi¹⁰, fikri altyapısı¹¹ gibi kitap tanıtımı kapsamında olan hususlar üzerinde sadece dipnotlarda durulmaya çalışılacağı belirtilmelidir.¹²

- 4 *Hüseyin Avni Arapkirî Sicil Dosyası*, Diyanet İşleri Başkanlığı, n. 1923.01.48; Metin Yurdagür, “Hüseyin Avni Arapkirî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/329-331; Hamit Er, *İstanbul Darülfünûnu İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları* (İstanbul: Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi, 1993), 13-18; Ekmeleddin İhsanoğlu, “İslâm Dünyasının İlk İlahiyat Fakültesi”, *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, ed. Tahsin Özcan, Ahmet Hamdi Furat, Hüseyin Sarıkaya, (İstanbul: Ada Ofset, 2010); Emre Dölen, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Darülfünûn'da İlahiyat Öğretimi”, *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, ed. Tahsin Özcan, Ahmet Hamdi Furat, Hüseyin Sarıkaya, (İstanbul: Ada Ofset, 2010.); Mehmed Ali Aynî, *Dârülfünûn Tarihi Üniversite Tarihi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 116.
- 5 Hüseyin Avni'nin bu göreve atandığına dair evrak için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı 30-11-1-0, Gömlek No: 35, Sıra: 5/ 03.10.1926.
- 6 Yazarın hayatı ve eserleri için bkz. Hüseyin Avni Arapkirî, *Bugyetü'l-Hasis fî Târîhi İlmî'l-Hadis*, nşr. Nilüfer Kalkan Yorulmaz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 15-18.
- 7 Çalışmanın neşrinde eserin muhtevâsı dönem dönem tanıtılmıştır. Ayrıca 2019 yılında yayımlanan makalemizde ise hadis tarihinin ilimler tasnifindeki yeri ve tarih ilmi ile ilişkisi, yazarın hadislerin yazılması meselesindeki duruşu analiz edilmeye çalışılmış ve fakültenin tarihçesi ile ilgili de bilgiler sunulmuştur. (Nilüfer Kalkan Yorulmaz, “Usul-i Hadis'ten Hadis Tarihi'ne: Dârülfünûn İlahiyat'ta Hadis Tarihi Dersleri”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23 / 2 (Aralık 2019): 651-671.)
- 8 Yapılan araştırmalar neticesinde eserin Türkçe hadis tarihi alanında İzmirli İsmail Hakkı'nın *Hadis Tarihi* isimli eserinden sonra ikinci eser olma özelliği taşıdığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Hüseyin Avni Arapkirî, *Bugyetü'l-Hasis fî Târîhi İlmî'l-Hadis*, nşr. Nilüfer Kalkan Yorulmaz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 26-29.)
- 9 Eserin kaynakları kısmında özellikle Hüseyin Avni'nin kullandığı kaynaklarını “me’ hazırlamız” başlığı altında bir liste halinde sunduğu görülmektedir. Çalışmamızda bu eserlerin bir listesi verilmiş ayrıca tarih, dil, hadis metinleri, hadis usulü, ricâl, hadis şerhleri, dil kitapları ve ilimler tasnifi konularında yoğun olarak kullandığı muhtemel eserler de belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yoğun olarak kullandığı ricâl kaynaklarının İbn Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-A'yân*'ı ve Zehebî'nin *Tezkiratu'l-Huffâz*'ı; şerhlerin Kastallânî'nin *İrşâdu's-Sârî*'si ve Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî*'si; usullerin ise Suyûtî'nin *Tedribü'r-Râvi*'si ve Sehavî'nin *Fethu'l-Mugîs*'i olduğu tespit edilmiş ve tarih kitaplarına olan vukûfiyeti de yine bu kısımda vurgulanmıştır. (Arapkirî, *Bugye*, 38-40.)
- 10 Metin analizi kısmında eserdeki hadislerin yazılması, sahâbenin adaleti, ehl-i re'y ve ehl-i hadis farkları, Buhârî'nin muallakları gibi konular incelemeye alınmıştır. (Arapkirî, *Bugye*, 34-38.)
- 11 Bu hususta özellikle eğitim geçmişi ve metin analizinde işlenen konulardaki duruşu tespit edilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. (Arapkirî, *Bugye*, 34-38.) Hadis-Tarih ilişkisi ve ilimler tasnifi gibi konular ise bahsi geçen makalede incelendiğinden neşirde tekrar zikredilmemiştir.
- 12 Nitekim bu hususlarla ilgili önceki dipnotlarda da belirtildiği üzere yayımlanan eserin giriş kısmında bilgiler sunulmaktadır. Daha sonra metinde de açıklanacağı üzere tarafımızca neşri yapılan eser sadece bir transliterasyon çalışması değildir. Esere tarafımızca yazılan bir giriş yazısıyla başlanmakta ve bu girişte yukarıdaki hususlar ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir. (Arapkirî, *Bugye*, 15-43.) Bunun yanında eserin içeriğinde yapılan dipnotlandırmalara da ayrıca işaret edilmelidir. Nitekim dipnotlarda sadece müellifin işaret ettiği kaynaklara değil ilgili bilginin geçtiği fakat yazarın zikretmediği diğer kaynaklara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca neşrin hususiyetlerinden bir diğeri ise aynı dönemin önemli isimleri olan Babânzâde Ahmed Naim ve İzmirli İsmail Hakkı'nın hadis eserleriyle dipnotlarda yapılan karşılaştırmalardır. Bu karşılaştırmaların yapılması hadis ve hadis tarihi açısından dönemin daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir.

Yukarıda zikredilen minvâlde çalışmanın şu anki halini alması başlıkta ifade edildiği üzere taharrî, tespit, yazım ve yayım olmak üzere dört merhalede gerçekleşmiştir. İlk aşama olan taharrî, yazımızda eserin kayıp olduğunun fark edildiği¹³ ve nerede olabileceğinin araştırıldığı kısmı ifade etmektedir. Eserle ilgili ilk merakın oluşması ve bunun üzerine yerinin araştırılmaya başlanılmasının tarihi ise 2018 yılına uzanmaktadır.¹⁴ Nitekim mezkûr yılda İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin düzenlediği “Dârülfünun İlahiyat'ın İlmî Birikimi” (15 Mayıs 2018) isimli sempozyumda tarafımızca “Dârülfünun İlahiyat'ta Okutulan Hadis Tarihi Dersleri” başlıklı bir tebliğ sunulmuştur. Bu tebliğle Hüseyin Avni'nin hadis tarihi derslerinde okuttuğu eserin kayıp olduğu ancak tarafımızca arandığı belirtilmiş ve sempozyumun özet kitapçığında da eserin muhtevası üzerinde durulacağı ifade edilmiştir.¹⁵ Eserin yerinin tespitiyle ilgili araştırmaların sürdüğü ilim camiasına ilan edildikten sonra ise sahada daha sosyal ve aktif olunması gereken bir süreç başlamıştır. Bunun için ilk durağımız müellifin eserlerinin bağışlandığı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi olmuştur. Kütüphanenin raflarında maalesef istenilen esere ulaşılamayınca ikinci durak olarak zamanında müellifin oturduğu arazi üzerine inşa edilen Kadıköy/Sahrayı Cedit'de bulunan Arapgirli Hüseyin Avni Efendi Camii'ne başvurulmuştur. Caminin kütüphanesinde veya envanterinde Hüseyin Avni'ye ait bir eser olmadığı öğrenildiğinde cami yetkililerinin de yönlendirilmesiyle Hüseyin Avni'nin torununa ulaşılmıştır.¹⁶ Yapılan görüşmede torununun dedesinden herhangi bir şeyin kalmadığını, son kalanların ise toplanarak IRCICA'ya götürüldüğünü ifade etmesi üzerine IRCICA'da Hüseyin Avni adına bağışlanan eserler görülmeye gidilmiş ancak bu eserler arasında da neşrini yaptığımız ders notlarına ulaşamamıştır.¹⁷ İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinde de esere ulaşılamayınca araştırmamın yönü tekrardan Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesine çevrilmiştir. Bu defa ise kütüphanedeki tarama, belli bir eser ve şahıs üzerinden yürütülmeyip müellifi veya

- 13 Mehmet Hazmi Tura, “Arapkir’in Târihimize Verdiği Büyüklerden: İstanbul Dersiâm Müderrislerinden Merhum Hüseyin Avni Karamehmetoğlu”, *Göldağı Arapkir Kültür Derneği Yayını*, haz. Fethi Neş'et Gemuhluoğlu – Vahit Gedikoğlu (İstanbul, 1955), 3/16-20; Ebu'l-Ula Mardin, *Huzur Dersleri I-III*. (İstanbul: İstanbul Akgün Matbaası, 1951-1966), 2/131; Ahmet Yücel, “Hadis İlmünde Tarih Anlayışı ve Tarih Yazıcılığı”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013): 285; Fatma Senâ Yönlüer, *Mehmet Hazmi Tura* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 97-102.
- 14 Yazma bir eserin neşrini yapma düşüncesinin zihni altyapısı ise Osmanlı Dönemine dair yaptığımız çalışmalarla bir süreç içinde oluşmuştur. Zira 2017 yılında düzenlenen *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünun'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl Sempozyumunda* sunmuş olduğumuz *Dâvud el-Karsî'nin Usul anlayışı ile ilgili tebliğimiz* ile 2018 yılında düzenlenen *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünun'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XIX. Yüzyıl Sempozyumunda* Hadis derlemelerine dair yaptığımız sunum ve ayrıca bu sempozyumların düzenleme kurulunda yer almamız bunlar arasında sayılabilir.
- 15 Ahmet Hamdi Furat, “Dârülfünun İlahiyat'ın İlmî Birikimi Sempozyumu 15 Mayıs 2018”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/ 1 (Haziran 2018): 131-134; [https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/iu-ilahiyat-fakultesi-dekanlik-binasi-acilisi-ve-darulfunun-ilahiyatin-ilm-biri-37004C004D006B003700610032006C006700520067003100](https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=bros%CC%A7u%CC%88r.pdf) Son erişim: 16.05.2018.
- 16 Konuyla ilgili verdiği bilgiler ve yönlendirmeleri için merhum Prof. Dr. Nihat Temel'e çok teşekkür ederim.
- 17 Bu süreçte aldığı aktif rol, desteği, yönlendirmesi ve bir yazma eserin izinin nasıl sürüleceğine dair paylaşmış olduğu bilgi ve yöntemlerden ötürü Prof. Dr. Ahmet Hamdi Furat'a müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

ismi bilinmeyen ancak hadis ilmiyle ilgili görünen eserler üzerine yoğunlaştırılmış, mezkûr türdeki eserlerin bir listesi yapılmış, kütüphaneye gidildiğinde ise tespit edilen yazmalar yine bulunamamıştır. Kütüphane yetkilileri ile iletişime geçilmesi neticesinde eserlerin raflarda olmadığı, bu kayıtların içeride kataloglanmış halde bulunan numaralı defterlere ait olduğu öğrenilmiştir.¹⁸ Bu defterler incelendiğinde¹⁹ ise taharrî kısmında bir neticeye varılmış, ilgili bazı defterlere ulaşılmış ve elde edilen eserlerin Hüseyin Avni'ye aidiyetinin ve Dârülfünûn'da okutulan ders notları olup olmadığı tespit edilmiştir.²⁰

Eserin tespit aşaması ise taharrî aşaması kadar bilinmez ve zorlu geçmemiştir. Ancak tespit merhalesinin de kendisine göre bir meşakkati elbette bulunmaktadır. Nitekim bahsi geçen zorluklar bir yazma eserin müellifine aidiyeti ve tarihi nasıl tespit edilir? Bir nüshanın değerli olduğuna nasıl karar verilir? Ayrıca dikkat edilmesi gerekenler nelerdir? gibi yazma eser çalışanların karşılaşacağı türden zorluklardır. Kütüphanede tespit edilen yazma halindeki defterlerde sorularımıza olumlu cevaplar almış olmak da neşrin ortaya çıkmaya başladığının habercisi olmuştur. Özellikle tespit ettiğimiz bir defterde Hüseyin Avni'nin eserin başına kendi imzasını ekleyerek yazmış olduğu "İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hadis ve târîh-i hadis müderrisi Hüseyin Avni tarafından birçok kütüb-i mu'tebereyi mütala'a ve iktitâf ile 1926 senesinden itibaren İlahiyat Fakültesi talebesine takrîr olunan derslerden müteşekkildir."²¹ ibaresi tespitimize dair güven veren ilk adım olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun yanında nüshanın, müellifin eserlerinin bağışlandığı bilinen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde tespit edilmesi, muhtelif yerlerine kaydedilmiş 1926-1933 yılları arasında kapsayan tarihler, müellifin karakteristik yazı stili, kullandığı kalem ve defter türü, talebe

18 Ancak defterlerin numaralarına daha sonra kütüphane ile kurduğumuz iletişimlerde ulaşılmış ve neşirde bu numaralar zikredilmiştir.

19 Bu vesile ile kütüphanede raflarda olmayan yazma halindeki tüm nüshaları gördüğümüzü ifade etmeliyiz.

20 Arapkirî, Hüseyin Avni, *Bugyetu'l-Hasis fi Târîhi İlmî'l-Hadis*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, 1197.); Arapkirî, Hüseyin Avni, *Bugyetu'l-Hasis fi Târîhi İlmî'l-Hadis* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, 1272); Arapkirî, Hüseyin Avni, *Bugyetu'l-Hasis fi Târîhi İlmî'l-Hadis* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, 1230); Arapkirî, Hüseyin Avni, *el-Bugyetu'l-Hasis fi Târîhi İlmî'l-Hadis* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu. 1321.)

21 Hüseyin Avni, *Bugye*, 44.

rehberlerinde zikredilen müfredat²² ile yazmanın içeriğinin birebir uyum göstermesi aradığımız ders notlarına ulaştığımızın diğer habercileri olarak zikredilebilir.²³

Neşrimizde ele aldığımız nüsha, 1926 yılında kaleme alınmaya başlanan, müellif hattıyla yazılan ilk nüsha olup sonraki yıllarda istinsah edilmiş veya temize çekilmiş nüsha olmaması özelliğini haiz olması açısından değerlidir. Bunun yanında nüshanın özellikle ilişkili olduğu tarih ve mekânla²⁴ bağlantılı diğer üç açıdan da oldukça önemli olduğu kanaatini taşımaktadır.

Bunlardan birincisi elimizdeki nüshanın Hüseyin Avni'nin İstanbul Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesinde verdiği dersler sırasında okuttuğu notların aslı olmasıyla ilgilidir. Bu notların neşrinin yapılması ise dönemin özelde hadis tarihi eğitiminin genelde ise ilahiyat eğitiminin kapsamının belirlenmesi ve usulünün tespitinin yapılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim müellifin eserin 1926 yılı İstanbul Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi hadis ve hadis tarihi ders notları olduğunu belirtmesi²⁵ ile eserin muhtelif yerlerinde düşmüş olduğu 1929, 1931, 1932 gibi tarihler nüshanın notlardan oluştuğu bilgisini teyit etmektedir.²⁶ Ayrıca mezkûr hususu teyit eden en önemli bilgi ise 1926-1931 yılları arasındaki talebe rehberlerinde yer almaktadır. Bu rehberlere göre İstanbul Dârülfünûnunda hadis tarihi ders içerikleri ilk dönemden son döneme; medhal ve tabakât-ı muhaddisîn; tabakât-ı ashâb, devr-i tâbi'în; devr-i sâlis, devr-i râbiada ehâdisi şerifenin keyfiyet-i tedvini ve kütüb-i sitte eimmesinden Buhârî'ye dair ma'lûmât-ı târihiye; Sahîh-i Buhârî, Müslim ile Sünen-i Erbe'a; devr-i hâmisten Darekutnî, Abdulganî el-Ezdi, Ebû Nuaym el-İsfehânî, Beyhakî, İbn Abdilber, Hatîb Bağdâdî gibi meşhur ricâl ile ilgili konulardan oluşmaktadır.²⁷ Nitekim bu içerik ile elimizdeki nüshanın muhtevâsının birebir uyduğu görülmektedir. Öyle ki ileri tarihli talebe rehberlerinde müfredatın yine tabakât-ı ashâb, tabi'în ve tebe-i tabi'în gibi başa dönülen konulardan müteşekkil olduğunun görülmesi

22 *Talebe Rehberi 1926-1927* (İstanbul, Yeni Matbaa, ty.), 131; *Talebe Rehberi 1927-1928* (İstanbul, Yeni Matbaa, ty.), 137; *Talebe Rehberi 1928-1929* (İstanbul Yeni Matbaa, ty.), 225; *Talebe Rehberi, 1929-1930* (İstanbul, Yeni Matbaa, ty.), 187-188; *Talebe Rehberi 1932-1933* (İstanbul, Burhaneddin Matbaası, 1993), 330.

23 Ancak konuyla ilgili olarak açıklanması gereken bir husus daha vardır. Nitekim kaynaklarda belirtildiği üzere çalışmanın iki nüshası (kaynaklarda belirtilmeyen başka nüshaların da olabileceği unutulmamalıdır.) bulunmaktadır. Birincisi Hüseyin Avni'nin Dârülfünûnunda takrir ettiği derslerden oluşan ve bizim çalışmamızda esas aldığımız ilk ve derslerde okutulan asıl nüshadır. Diğeri ise müellifin Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi kapatıldıktan ve emekli olduktan sonra 1938-1942 yılları arasında ilk nüshayı tekrar yazmasıyla meydana gelen nüshadır. Hazmi Tura bu nüshada bazı ilavelerin olduğunu belirtmiştir. (Tura, Mehmet Hazmi, "Arapkir'in Târihimize Verdiği Büyüklükler: İstanbul Dersîâm Müderrislerinden Merhum Hüseyin Avni Karamemetoğlu", *Göldağı Arapkir Kültür Derneği Yayını*. haz. Fethi Neş'et Gemuhluoğlu – Vahit Gedikoğlu (İstanbul, 1955), 1/19-20.) Nitekim yayımladığımız neşirde bu durum "... yazması gereken diğer devirlerden yedinci devir ile ilgili fişlerini esere ilave eden ve sekizinci devir ile ilgili mukaddime ve medhal bölümünde bilgi veren Hüseyin Avni'nin şayet devam etseydi aynı metot üzere devam edeceği de anlaşılmalıdır." şeklinde ifade edilmiştir. (Hüseyin Avni, *Bugye*, s. 34.)

24 Bu ifadeyle eserin ilişkili olduğu tarih ve mekân ile içerdiği muhtevanın ve üslubunun birbirinden ayrılmaz parçalar olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

25 Hüseyin Avni, *Bugye*, 44.

26 Nitekim bu tarihler Hüseyin Avni'nin fakültede görev yaptığı tarihlere karşılık gelmektedir.

27 *Talebe Rehberi 1926-1927*, 131; *Talebe Rehberi 1927-1928*, 137; *Talebe Rehberi 1928-1929*, 225; *Talebe Rehberi, 1929-1930*, 187-188. Dolayısıyla bundan sonra elde edilen her nüshanın ancak bu nüshanın takibi ve bilinmesi ile anlam kazanabileceği de burada vurgulanmalıdır.

de ilgili tarihlerde ve mekânda hadis tarihi dersleri muhtevasının başladığı ve nihayete erdiği konu hakkında bilgi vermektedir.²⁸

İkinci husus ise neşri yapılan nüshanın yine yazıldığı tarih ve mekanla bağlantılı bir şekilde eğitim usulü ve ders notlarının nasıl hazırlanacağı hususunda bilgi vermesiyle ilgilidir. Nitekim yer yer bazı konuların öğrencinin anlaması için detaylandırıldığı veya öğrencinin bilemeyeceği düşünülen yerlerde hadis tarihiyle ilgili olmasa da ek bilgi verildiği görülmektedir. Dolayısıyla öğrenci seviyesinin/ihtiyacının gözetildiği bir telif tarzı ile Hüseyin Avni'nin yaptığı bazı açıklamalar, mevcut nüshanın ancak ilgili tarihlerinde takrîr olunan notlar olması ile anlamlandırabilmektedir. Zira Hüseyin Avni'nin hicri tarihi bilinen bir olayın miladisinin nasıl tespit edileceğini ayrıntılı bir şekilde anlatması²⁹, Olimpiya'nın yeri, fiziki özellikleri ve orada oynanan oyunlarla ilgili bilgiler sunması³⁰, ashâbın rivayet sayıları kısmında tablolar hazırlanmış olması³¹ ve muhtelif yerlerdeki diğer tablolaştırma çalışmaları³², eserin kenarında ufak ufak yazmış olduğu tarih hesaplamaları, mukaddime ve medhal başlığı atıldıktan sonra mukaddimenin ne demek olduğunun yazılması, kaynakların belirtilmesi, her dönem için muhtevanın bir liste halinde özetlenmesi, bazı terimlerin ayrıca açıklanarak yer yer konu dışına çıkılması, Müslümanların birlik sağlaması gerektiğinin vurgulanması vs. gibi hususlar bunun örneklerinden sayılabilir.

Son olarak vurgulanması gereken husus ise yine eserin ilişkili olduğu tarih ve mekanla alakalıdır. Nitekim elimizdeki nüshada 1926-1933 yılları arasında ilahiyat eğitiminde alınan bazı kararların izdüşümünü takip edilebilmektedir. Örneğin eser incelendiğinde müfredatın tekrardan başa dönülerek işlendiği yerlerde³³ bazı kelimelerin üzeri çizilerek veya bazı eklemeler yapılarak Türkçe ibarelerin yazıldığı görülmektedir. Zira eserde “mebhûs” diye yazılan bir kelime muhtemelen eserin ikinci defa okutulduğu sırada başka bir kalemle “kendisinden bahs olunan şey” diye tanımlanmakta³⁴, “icma' olmak” kelimesi silinerek “toplanmak” kelimesi kullanılmaktadır.³⁵ Bu değişikliklerin ve eklemelerin sebebinin ise fakülteye gönderilen 1929 tarihli kararla bağlantılı olduğu görülmektedir.³⁶ Nitekim zikredilen kararda derslerde Türkçenin kullanılmasının gerekliliği vurgulanmakta ve Arap harflerinin tarihe karıştığı ifade edilmektedir. Muhtemelen Hüseyin Avni de karardaki Türkçe vurgusundan sonra eseri ikinci defa okuttuğu sırada Türkçe kelimeler kullanmaya özen göstermiş ve eserinde bu konuda bazı eklemeler

28 *Talebe Rehberi 1932-1933*, 330.

29 Hüseyin Avni, *Bugye*, 51.

30 Hüseyin Avni, *Bugye*, 50.

31 Hüseyin Avni, *Bugye*, 125-127.

32 Hüseyin Avni, *Bugye*, 147, 170, 249 vd.

33 Bu konular yukarıda tabakât-ı ashâb, tabi'în ve tebe-i tabi'în diye ifade edilmiştir.

34 Hüseyin Avni, *Bugye*, 45.

35 Arapkirî, Hüseyin Avni, *el-Bugyetu'l-Hasîs fi Tarihi İlmi'l-Hadis*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, 1321), 6. Konuyla ilgili örnekler çoğaltılabilir. Ancak hacmi genişletmemek adına bu kadarıyla iktifâ ediyoruz.

36 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğrenci İşleri Arşivi, İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Karar Defteri, s. 131.

ve çıkarmalar yapmıştır. Böylece müellifin ilk ve ikinci okuttuğu zamanlarda esere yapmış olduğu katkıların izleri takip edilebilmektedir. Eserin bu şekilde tarihe tanıklığının tespiti ise ancak ilgili tarihlerde yazılan nüshanın takip edilmesiyle mümkündür. Dolayısıyla bir eserin ilişkili olduğu tarih ve mekanla doğrudan bağlantılı olan nüshasını esas almak sadece eserin ilim camiasının istifadesini sunulması anlamına gelmemektedir. Ayrıca bu durum, hem eserin kendi bağlamıyla birlikte anlamlandırılmasına katkı sunarken hem de dönemin ve mekânın anlaşılmasını da sağlamaktadır.

Yukarıda açıklanan sebeplerden ötürü elimizdeki nüsha ile yazım aşamasına geçilmiştir. Ancak eserin yazım sürecine geçiş için de üç ana başlıktan oluşan birtakım hazırlıklar elzem olmuştur.³⁷ Eserin tarihsel arka planını yansıtmak, etrafındaki fikri tartışmaları belirlemek ve hadis ilmi yazıcılığında durduğu yeri tespit etmek kısaca yukarıda da ifade edildiği üzere eseri anlamlandırmak için ise bu derslerle eş zamanlı olarak Osmanlı-Cumhuriyet Tarihi ve Osmanlı-Cumhuriyet Dönemi Eğitim-Öğretim Tarihi ile ilgili bir okuma programı takip edilmiş, ilgili konferans ve seminerlere katılmaya çalışılmıştır.³⁸ Bunun yanında tarihsel bir zeminde önemine vurgu yaptığımız eserin tam anlamıyla tarihe tanıklığının tespiti için arşiv çalışmalarına da ihtiyaç duyulmuştur. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivi ile Meşihat ve resmî kurumların (Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul Üniversitesi vs.) arşivleri nedir? Buralarda nasıl araştırma yapılır? Defterler ne anlama gelir? Bulunan belgelerdeki yazı türleri, tarihlendirme ve arşiv konuları nelerdir? gibi hususlarda da gerekli teknik bilgi ve pratik beceri edinildikten sonra son aşama olan transkripsiyon ve transliterasyon yöntemlerinin öğrenilmesine geçilmiştir. Transliterasyonun eserin yazımı için bir yöntem olarak belirlenmesi ile ise yazım süreci başlanmıştır.

Transliterasyon çalışması tamamlandıktan sonra 2019³⁹ yılında hem eserin bulunduğu hem de yayıma hazırlanmakta olduğunu ilan eden bir makalenin hazırlanması tarafımızca uygun görülmüştür.⁴⁰ Zira makalenin 657. sayfasında yer alan “*el-Bugyetu'l-Hasis fi Târîhi'l-Hadis* isimli eser 1926 yılında Hüseyin Avni'nin bizzat el yazısı ile meydana getirilmiş ve Dârülfünun İlahiyat Fakültesi'ndeki hadis tarihi ders notlarından oluştuğunu yine Hüseyin

37 27 Mart 2019 tarihinde İSAMER tarafından başlatılan “Osmanlı Türkçesi Okumaları-Ahmed Cevdet Paşa Mukaddime Tercümesi” isimli seminerlerin de bu hazırlık sürecine katkılarını burada zikretmek gerekmektedir.

38 Bu okumaların bir ürünü olarak tarafımızca bir araştırma notu da hazırlanmıştır. Nilüfer Kalkan Yorulmaz, “İzmirli İsmail Hakkı'nın Şia'nın Hadis Anlayışına Hadis Tarihi İsimli Eserinde Yer Vermesi Üzerine” *darülfünun ilahiyat*, 30 / 2 (Aralık 2019): 541-548.

39 Bu sebeple 2019 yılı başından beri hazırladığımız makale 6 Eylül 2019 tarihinde Cumhuriyet İlahiyat Dergisine gönderilmiş ve derginin aralık sayısında yayınlanmıştır.

40 Nilüfer Kalkan Yorulmaz, “Usul-i Hadis'ten Hadis Tarihi'ne: Dârülfünun İlahiyat'ta Hadis Tarihi Dersleri”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23 / 2 (Aralık 2019): 651-671. Eserin yeriyle ilgili bilginin de verildiği makalenin yayımlanmasındaki en önemli gayelerden biri eserin çalışıldığının ilim camiasına duyurulmasıdır. Böylece akademik ahlak gereği bir başka yerde benzer şekilde aynı eseri çalışan veya tespit eden birileri varsa bu kişi/kişilerin durumdan haberdar olması ve bizimle iletişime geçmesi hedeflenmiştir. Nitekim vakit ve emek çabucak tüketilmemesi gereken ve faydalı kullanılması gereken hususlardır. Dolayısıyla aynı anda iki kişinin aynı çalışma için vakit ve emek harcamasının önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca bu yazı vesilesiyle Hüseyin Avni'nin Hadis Usulü ders notlarının da tarafımızca yayıma hazırlandığını duyurmak isterim.

Avni Arapkirî bizzat kendi imzasıyla aktarmıştır.” ifadesiyle esere Hüseyin Avni tarafından verilen isim ile nüshanın aidiyet tespitinin yapıldığı ilan edilmiştir.⁴¹ Ayrıca çalışmanın 657. sayfası 14 numaralı dipnotta “Hüseyin Avni Arapkirî'nin *el-Bugyetu 'l-Hasis fî Târîhi 'l-Hadis* isimli eseri tarafımızca yayına hazırlanmaktadır. Bu sebeple eserin teknik özellikleri bu makale kapsamında ele alınmayacak olup makalemizde giriş kısmında da bahsedildiği gibi Cumhuriyet döneminin ilk hadis eserlerinin muhtevası belirtilip değerlendirmesi yapılmaya çalışılmaktadır.” ifadesiyle eserin neşre hazırlandığı ilim camiasına duyurulmuştur.⁴² Yine aynı makalenin 666-668 sayfaları arasında eserin muhtevası ve müellifin durumuyla ilgili tahliller, ilimler tasnifi, tarih ve hadis tarihi ilişkisi ve hadislerin yazılması gibi başlıklarla yapılmış ve böylece eserin yazma nüshasının elimizde bulunduğu da delillendirilmiştir.⁴³

Eser yayına hazırlanırken ise sadece bir transliterasyon çalışması meydana çıkarmamak için özen gösterilmiştir.⁴⁴ Öncelikle yukarıda anlatılan birikimi yansıtmak üzere Hüseyin Avni'nin hayatı ve eserleri, eserinin tespiti, literatürdeki yeri, muhteva değerlendirmesi, metin tahlili, kaynakları ve yönteminin anlatıldığı bir giriş bölümü yazılmıştır.⁴⁵ Bunun yanında esere yapılan ikinci önemli katkı ise dipnotlarla ilgilidir. Dipnotlarda müellifin atfı yaptığı kaynaklar ve ismini andığı müelliflerin yanı sıra atfı yapmadan zikrettiği bilgilerin de kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yine neşirde, dönemin iki hadis eseri sahibi Babanzâde Ahmed Naim ve İzmirli İsmail Hakkı ile karşılaştırılmaya gidilmiştir. Ardından esere kaynakça ve indeks eklenerek eserin yazım kısmı tamamlanmış ve yayım aşamasına geçilmiştir. Yayım için 12 Şubat 2021 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurulmuş ve ilgili değerlendirme süreçlerinin ardından ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 19 Ağustos 2021 tarihli yönetim kurulu kararıyla eserin yayımlanması uygun görülmüştür. Mizanpaj, tashih süreci ve kapak tasarımının ardından yaklaşık üç buçuk yıllık emeğimiz nihayete ermiş, Aralık 2021 tarihinde eser yayımlanmış ve ilim camiasının istifadesine sunulmuştur.

Neşrimiz yayımlandıktan sonra yaşanan, belki de benzer türden çalışmalar yapan herkesin karşılaşılabileceği ve işaret edilmesi gereken son bir husus daha bulunmaktadır. Bu husus, yılların emeği olarak ortaya çıkan bu neşrin bir başkası/başkaları tarafından da hazırlandığı bilgisinin Mart 2022 tarihinde yani eser yayımlandıktan bir süre sonra tarafımla paylaşılmasıyla ilgilidir.⁴⁶

41 Yorulmaz, “Usul-i Hadis'ten Hadis Tarihi'ne”, 657.

42 Yorulmaz, “Usul-i Hadis'ten Hadis Tarihi'ne”, 657.

43 Yorulmaz, “Usul-i Hadis'ten Hadis Tarihi'ne”, 666-668. Makalenin yazılmasının ardından Hüseyin Avni'nin neşrettiğimiz bu eseri İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2019-2021 yılları arasında tarafımızca verilen lisansta Hadis Tarihi ve Hadis IV ile Yüksek Lisansta Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Yayın Etiği derslerinin müfredatına alınmış ve derslerde bu eserin fikri altyapısı, literatürdeki yeri işlenmiş ve tarafımızca çalışıldığı öğrencilere de duyurulmuştur.

44 Transkripsiyonda takip edilen yöntemler için bkz. Hüseyin Avni, *Bugye*, 40-43.

45 Hüseyin Avni, *Bugye*, 15-43.

46 Herkesin karşılaşılabileceği derken hedefimiz yaşanan durumu basitleştirmek değildir. Aksine araştırıldığı ve çalışıldığı akademik yayın ve ortamlarda bu denli somut verilerle duyurulan bir neşir çalışmasına konu olan eserin bir başkası tarafından da çalışıldığı bilgisinin 2022 Mart ayında tarafımıza bildirilmesinin arkasında bazı etik problemler olduğunu düşünmekteyiz.

Yukarıda da ifade edildiği üzere bu neşir, 2018’de *Dârülfünun İlahiyat’ın İlmî Birikimi (15 Mayıs 2018)* isimli sempozyumda tarafımızca “Dârülfunun İlahiyat’ta Okutulan Hadis Tarihi Dersleri” başlığıyla sunulan tebliğ ile çalışılmaya başlandığı duyurulmuş, 2019 yılında *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*’nde yine tarafımızca “Usul-i Hadis’ten Hadis Tarihi’ne: Dârülfunun İlahiyat’ta Hadis Tarihi Dersleri” isimli makalede yayıma hazırlandığı ilan edilmiş ve Aralık 2021 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından yayımlanmıştır.⁴⁷ Ayrıca eserin muhtevası ve bağlamı 2019-2021 tarihlerinde verdiğim muhtelif lisans ve lisansüstü derslerin müfredatında öğrencilere anlatılmıştır. Bununla birlikte 2021 yılında tarafın/tarafların da katıldığı özel bir toplantıda eserin yayınevinde ve yayım aşamasında olduğu bilgisi tarafımda ifade edilmiştir. Dolayısıyla tüm bu süreçten haberdar olan muhatabım/muhataplarımca da aynı eserin çalışılmakta olduğu bilgisinin tarafıma 9 Mart 2022 tarihinde iletilmesinin arkasında yatabilecek muhtemel sebepleri okuyucunun takdirine bırakıyorum.⁴⁸ Nitekim araştırıldığı ve çalışıldığı bu kadar duyurulmaya çalışılan neşrimizle ilgili Mayıs 2018-Mart 2022 tarihleri arasında eserin bu veya diğer nüshasının/nüshalarının başkası/başkaları tarafından yerinin tespit edildiği ve üzerine çalışıldığına dair tarafıma herhangi bir kanaldan resmi veya gayr-i resmi bir bilgilendirmenin yapılmadığını bu yazı aracılığıyla ilim camiasına bildirmek isterim.

Dolayısıyla taharriden tespite, yazımdan yayıma ve son olarak öğrenilen bu meseleye kadar yukarıda anlattığımız her aşama ve bu aşamalarda karşılaşılan zorluklar benzer çalışmalar yapmak isteyenler için bir yol haritası olma niteliğindedir. Her ilmi çalışmanın olduğu gibi bu çalışmanın da ilk ayağı meraktır. Ancak bu merak beraberinde istek, istikrar, sabır, emek gibi pek çok hususu da beraberinde getirmektedir. İsteklerimizin söndürülmediği, istikrarımızın kesintiye uğramadığı, sabrımızın tükenmediği ve emeğimizin kimse tarafından heba edilmediği çalışmalara imza atmak dileğiyle.

47 Dolayısıyla bu çalışma sadece tarafımıza değil bir devlet kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı’na yani kamuya da ihbar edilmemiştir.

48 Burada söz konusu edilenin Hazmi Tura tarafından Hüseyin Avni’nin 1938-1942 yılları arasında yeniden yazdığı belirttiği nüsha olma ihtimali bulunduğu gibi başka bir nüsha olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu nüsha/nüshaların ilgili taraflarca çalışıldığı hususunda ise 9 Mart 2022 tarihindeki sözlü ifadeler dışında akademik (tebliğ, makale, görüşme vs.) herhangi bir delil tespit edilememiştir. Örneğin eserin Dârülfünun’da okutulan notlar olduğu ve bir nüshasının yeri *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*’nde yayımlanmış olduğum “Usul-i Hadis’ten Hadis Tarihi’ne: Dârülfünün İlahiyat’ta Hadis Tarihi Dersleri” isimli makaleden sonra tespit edilmiş olabilir. Zira o makalede eserin içeriği ile ilgili bilgilerin yanında eserin yeri ile ilgili de bilgi aktarılmaktadır. Ayrıca diğer nüshanın olası bir yayımı durumunda bizim tamamladığımız ve yayımladığımız çalışmadan gerek transkripsiyon gerekse de girişte belirtilen tarihi bilgiler, eserin taharri ve tespit hikayesinde kullanılan yollar, muhteva tahlili, metin analizi ve kaynaklar gibi hususlardan ne derece yararlanılacağı sorusu da akılda tutulmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Arapkirî Hüseyin Avni. *Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, 1197.
- Arapkirî, Hüseyin Avni. *Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, 1272.
- Arapkirî, Hüseyin Avni. *Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu, 1230.
- Arapkirî, Hüseyin Avni. *el-Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu. 1321.
- Arapkirî, Hüseyin Avni. *el-Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*. Nşr: Nilüfer Kalkan Yorulmaz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara: DİB 2021.
- Ayni, Mehmed Ali. *Dârülfünûn Tarihi Üniversite Tarihi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı 30-11-1-0, Yer: 27-35-5, Gömlek No: 35, Sıra: 5/ 03.10.1926.
- Dölen, Emre. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Darülfünûn'da İlahiyat Öğretimi". *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*. ed. Tahsin Özcan, Ahmet Hamdi Furat, Hüseyin Sarıkaya. İstanbul: Ada Ofset, 2010.
- Ebu'l-Ula Mardin. *Huzur Dersleri I-III*. İstanbul: İstanbul Akgün Matbaası, 1951-1966.
- Er, Hamit. *İstanbul Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları*. İstanbul: Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi, 1993.
- Hüseyin Avni Arapkirî Sicil Dosyası*, Diyanet İşleri Başkanlığı. n. 1923.01.48.
- Hüseyin Avni, Arapkirî. *Bugyetu'l-Hasîs fî Târîhi İlmi'l-Hadîs*. Neşr. Nilüfer Kalkan Yorulmaz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Furat, Ahmet Hamdi. "Dârülfünûn İlahiyat'ın İlmî Birikimi Sempozyumu 15 Mayıs 2018". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 / 1 (Haziran 2018): 131-134.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "İslâm Dünyasının İlk İlahiyat Fakültesi". *Dârülfünûn İlahiyat Sem-pozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*. ed. Tahsin Özcan, Ahmet Hamdi Furat, Hüseyin Sarıkaya. İstanbul: Ada Ofset, 2010.
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğrenci İşleri Arşivi, İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi Karar Defteri, 131.
- Kalkan Yorulmaz, Nilüfer. "İzmirli İsmail Hakkı'nın Şia'nın Hadis Anlayışına Hadis Tarihi İsimli Eserinde Yer Vermesi Üzerine". *darulfunun ilahiyat* 30 / 2 (Aralık 2019): 541-548.
- Kalkan Yorulmaz, Nilüfer. "Usul-i Hadis'ten Hadis Tarihi'ne: Dârülfünûn İlahiyat'ta Hadis Tarihi Dersleri".

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 23 / 2 (Aralık 2019): 651-671.

Nilüfer Kalkan Yorulmaz, “Dârülfunun İlahiyat’ta Okutulan Hadis Tarihi Dersleri”, *Dârülfünün İlahiyat’ın İlmî Birikimi Sempozyumu 15 Mayıs 2018*, [https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=bros%CC%A7u%CC%88r.pdf](https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=bros%CC%A7u%CC%88r.pdf;); <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/iu-ilahiyat-fakultesi-dekanlik-binasi-acilisi-ve-darulfunun-ilahiyatin-ilmi-biri-37004C004D006B003700610032006C006700520067003100> Son erişim: 16.05.2018.

Talebe Rehberi 1926-1927. İstanbul, Yeni Matbaa, ty.

Talebe Rehberi 1927-1928. İstanbul, Yeni Matbaa, ty.

Talebe Rehberi 1928-1929. İstanbul: Yeni Matbaa, ty.

Talebe Rehberi 1932-1933. İstanbul: Burhaneddin Matbaası,1993.

Talebe Rehberi 1932-1933. İstanbul: Burhaneddin Matbaası. 1993.

Talebe Rehberi, 1929-1930. İstanbul: Yeni Matbaa, ty.

Tura, Mehmet Hazmi. “Arapkir’in Târihimize Verdiği Büyüklerden: İstanbul Dersiâm Müderrislerinden Merhum Hüseyin Avni Karamehmetoğlu”. *Göldağı Arapkir Kültür Derneği Yayını*. haz. Fethi Neş’et Gemuhluoğlu – Vahit Gedikoğlu. İstanbul, 1955.

Yönlüer, Fatma Senâ. *Mehmet Hazmi Tura*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Yücel, Ahmet. “Hadis İlminde Târih Anlayışı ve Târih Yazıcılığı”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013): 285.

